

Stuart Hall

Rase, etnisitet, nasjon: Et ulykksalig triangel.

Oslo, Cappelen Damm 2020, 165 sider. ISBN 9788202643157

Victor Lund Shammas

Sosiologen og kulturteoretikeren Stuart Hall (1932–2014) var en av grunnleggerne av Birmingham-skolen i kulturstudier, den første redaktøren av det venstreintellektuelle tidsskriftet *New Left Review* og forfatter av dusinvis av essays, artikler og bøker. (En ufullstendig bibliografisk oversikt over Halls verker teller hele 79 sider.¹)

I boken *Rase, etnisitet og nasjon*, som nå foreligger på norsk for første gang, blir vi servert tre forelesninger om henholdsvis rase, etnisitet og nasjonen, holdt ved Harvard i 1993. Selv om noen av problemstillingene Hall tar opp, er preget av at det er gått nesten tre tiår i mellomtiden, har den norske utgivelsen fått en fornyet aktualitet i kjølvannet av en opphetet verdensomspennende debatt om alle disse temaene: Den offentlige samtalen har knapt dreid seg om noe annet i nyere tid – rent bortsett fra koronaviruset, selvsagt. Ved siden av å være pandemiens år ble 2020 et år viet til problematiseringen av etnorasiale hierarkier, kolonialismens århundrelange senvirkninger og en stadig sterkere (global) høyrenasjonalisme.²

Hall var født i Jamaica og utdannet ved Oxford University på et Rhodes-stipend – oppkalt etter den nå utskjelte Cecil Rhodes – og var et levende vitnesbyrd om at «den underordnede» vitterlig «kan tale», for å vri litt på Spivak. Samtidig bar han i sitt eget legeme på flere av etnisitetens motsetninger – oppvokst, som han selv beskrev det, i et «hybriditetens hjem» med en familiebakgrunn som var «dels skotsk, dels afrikansk, dels jødisk».³ Gjennom sin egen spenningsfylte familiehistorikk forstod han samtidig at dette var selve lesenøkkelen til å forstå «karibisk identitet», en fullt ut flertydig vesensform, hele veien til bunns: Som Hall beskrev det i et essay fra midten av 1990-tallet: «*If the search for identity always involves a search for origins, it is impossible to locate in the Caribbean an origin for its peoples.*»⁴ Å være

1. Stuart Hall Foundation [udatert]. «Stuart Hall, 3 February 1932 – 10 February 2014», <https://stuarthallfoundation.org/wp-content/uploads/2021/01/Stuart-Hall-Bibliography-27-02-20181.pdf>.
2. Se blant annet et nylig utgitt symposium i *Tidsskrift for samfunnsforskning* om «strukturell rasisme», 2021, nr. 1.
3. Marcus Williamson, «Professor Stuart Hall: Sociologist and pioneer in the field of cultural studies whose work explored the concept of Britishness», *TheIndependent.co.uk*, 11. februar 2014, <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/professor-stuart-hall-sociologist-and-pioneer-field-cultural-studies-whose-work-explored-concept-britishness-9120126.html>.
4. Stuart Hall, «Negotiating Caribbean identities.» *New Left Review* I/209, januar–februar 1995, <https://newleftreview.org/issues/i209/articles/stuart-hall-negotiating-caribbean-identities.pdf>.

«karibisk» er per definisjon å være opprinnelsesløs, et produkt av sammenblandinger. Det er vanskelig ikke å lese ut av dette et selvbiografisk element. Samtidig peker det mot hvor flytende og fiktiv enhver (etnisk partikulær) identitet nødvendigvis er, som om vi alle er ingensteds fra – i det minste om man bare leter langt nok bak i tid. Også det gode, gamle Norge er på sitt vis en innflytternasjon, en nasjon av hybrider, til tross for at dette er blitt sparklet over av nasjonalfortellingen om et enhetlig *ethnos*, for å forskuttere Halls analyser.

Boken som anmeldes her, begynner med rasebegrepet. Hall mener at rase er en «diskurs». Med dette utskjelte og ofte misforståtte ordet mener ikke Hall noe mer kontroversielt enn at rasebegrepet, selv om det ikke peker mot en reell biologisk underliggende størrelse, likevel er meningsbærende og meningsgivende. Rasebegrepet strukturer virkeligheten, til tross for at det – sett under ett, som et historisk, verdensomspennende system for menneskelig kategorisering – er fullstendig frikoblet fra underliggende kroppslige realiteter. Rase er en kollektiv fiksjon. Men nettopp fordi rase er noe kollektivt, er det samtidig virksomt. Sagt på en annen måte: Kodingen av mennesker inn i angivelig essensielle, statiske og universelle biologiske kategorier er et «meningssystem» (s. 35). Rase er en «glidende signifikant» (s. 43). Som klassifiseringsprinsipp er det likevel bygget på en falsk universalitet: «Rase» utgir seg for å være et felles, allmenngyldig prinsipp, altså er det (angivelig) *universelt*, men dette er samtidig et *falsum* fordi kriteriet som ligger til grunn for rasekategorier, varierer mellom steder og over tid. Disse kategoriene er historisk produsert – hvordan skal man ellers kunne forstå hvordan de kan ta utgangspunkt i så forskjellige ting som hudfarge, slektskap eller sosioøkonomisk status (ofte i ulike blandingsforhold), slik man ser med Brasils mangfoldige rasestratifiseringer, USAs afroamerikanske befolkning (definert ut i fra «*the one-drop rule*» og nettopp ikke utseende⁵) eller Japans *burakumin*-folk, som ikke bærer noen synlige fysiske tegn til sitt rasialiserte utenforskap?⁶ Hvis «rase» var et entydig klassifiseringsprinsipp som sprang ut av «harde», naturlige, fysiske realiteter, burde *alle* rasekategorier være konstruert med basis i samme gyldighetsprinsipp. Det har de ikke vært, og for rasetenkningen er selve historien – med dens rasekategoriske variabilitet – en grunnleggende, uløselig utfordring.⁷ Med andre ord: Det at ulike samfunn opererer med ulike raseklassifiseringsprinsipper til ulike tider og på ulike steder, er i seg selv et sterkt argument mot rasekategoriens gyldighet som universelt prinsipp for sosiale inndelinger.⁸ «Den diskursive oppfatningen av rase», sier Hall, «erkjenner [...] at alle forsøk på å begrunne begrepet vitenskapelig, alle anstrengelser for å begrunne tanken om rase biologisk, fysiologisk eller genetisk, har vært fruktesløse» (s. 35). Derfor er historien om rasekategoriens mangfoldighet samtidig et bidrag til en fremtidig forkastelse av rasebegrepet.

5. F. James Davis (1992), *Who Is Black? One Nation's Definition*, University Park, Penn State Press.

6. Loïc J. D. Wacquant (1997), «For an analytic of racial domination.» *Political Power and Social Theory* 11:221–234.

7. Robert W. Sussman har kalt rase for en «myte». Jeg gir et kort resymé av Sussmans bok *The Myth of Race* og går nærmere inn på rasebegrepets historisitet i «Den fiktive kategorien», *Agora: Journal for metafysisk spekulasjon*, 2014, nr. 3–4, s. 234–239.

8. Selv om rasetenkningen historisk sett har vært knyttet til ulike koloniale prosjekter, har den primære rasetenkningen ofte vært av det innenrikspolitiske slaget – en *rasifisering av det indre* («racialization of the interior»), som Robert Miles har kalt det. I 1925 skrev for eksempel Erling Falk, en av de første oversetterne av Marx' *Kapitalen* til norsk, en liten bok om «racerne»: «Her i Norge har vel alle merket sig den påfallende forskjell mellem bønderne fra Østerdalen eller Telemarken og bønderne fra Jæren. Østlandsbonden er som oftest høi og lyshåret, jærbuen er mørkladen og mindre av vekst. Slik forskjell i folketype finner man i alle land, både i Europa og i andre verdensdele.» (Erling Falk, *Racerne: Menneskenes fordeling over Jorden*. Oslo: Norsk Næringslivs Boktrykkeri, 1925, s. 5). Man behøvde altså ikke reise til Afrika, eller Nord-Norge for den saks skyld, for å konstruere en rasetypologi: Det holdt å dra til Østerdalen. Samtidig utfordrer et slikt eksempel hele universet av rasekategorier nettopp ved at prinsippene som Falk vurderte som selvinnlysende, ikke lenger forstås som gyldige sosiofysiologiske kategorier.

I andre forelesning beveger Hall seg videre til etnisitetsbegrepet. Etnisitet er denne tilsynelatende uskyldige tvillingen til rasebegrepet. Der bare ordet «rase» alene nærmest er for en uhøflighet å regne, i det minste i norskspråklig sammenheng, nyter etnisitet en langt større legitimitet: et «felles språk, tradisjoner, religiøs tro, kulturelle ideer, skikker og ritualer som binder bestemte grupper sammen», som Hall uttrykker det (s. 73). Hvem kan vel være uenig i nødvendigheten og verdien, både normativt og analytisk, av noe slikt? Kan noe være mer selvfølgelig enn at vi alle har i oss i hvert fall delvis en væremåte som bærer preg av mønstrede kulturelle former? Man kan kanskje heve seg over sin opprinnelige etnisitet, men ikke etnisitet som sådan, synes det som: «Kulturelle forskjeller er viktige fordi alle mennesker etter min mening har en etnisitet i videste forstand av begrepet» (s. 106). Selv om Hall dermed ikke går langt nok i avvisningen av begrepet, i det minste for min smak, er Hall samtidig opptatt av at etnisitetsbegrepet er et tveegget sverd: Vi må stadig vri og vende på «etnisitetens janusansikt» (s. 103). For samtidig med moderniteten får vi en «etnisitetens tilbakekomst» (s. 84), der kulturell forskjellighet blir betont, over og i stedet for «en antirasistisk politikk» – og, kan man tilføye, en universalismetenkning. Og mer positivt: Samtidig som etnisitet signaliserer «marginalisering og ekskludering», ser han det som håpefullt at minoritetsgrupperingene utgjør en slags kulturell motmakt, en spirende heterogenitet, en «etnifisert modernitet» (s. 103). Dette er «janusansiktet» Hall sikter til.

Hva ligger bak etnisitetens tilbakekomst? Moderniteten – kapitalismen, ville nok noen sagt – besvarer denne «lengselen etter samhörighet, etter en felles kultur» med etnisk partikularitet som en av dens «kompensatoriske og trøstende» strategier (s. 94). Det å falle tilbake på etnisk identitet er et surrogat for en *reell trøst*, enten det måtte være en form for post-etnisk universalisme eller mer konkrete politisk-økonomiske løsninger. Etnisitet er noe man avspises med. Og det er noe man får en oppblussing av som *Ersatz* for noe annet mer substansielt – noe som virkelig ville satt systemet på prøve, for eksempel, og fått frem (uløselige) strukturelle motsetninger i det eksisterende samfunnsmaskineriet.

Selv om etnisitetskategorien kan virke tilforlatelig, er Hall snar med å påpeke at alle representasjoner av etnisitet synes å inneholde en form for forflatning og forenkling, altså det Hall kaller «det etniske skuespillet» (s. 80; Hall setter frasen i anførselstegn). Han har selerer med sin opplevelse av en «velmenende og opplyst hvit kirkegruppe» som inviterte ham og sine etnisitetsfrender til å synge sine «etniske sanger», servere sin «etniske mat» og tale sine «etniske språk» (ibid.). Problemet er at Hall ikke i stor nok grad, og ikke eksplisitt nok, plasserer problemet med en ovenfra-ned-«etnifisering» i det man kanskje kan kalle et *klasseetnisk relasjonelt system*: Det er en verden av forskjell mellom å bli interpellert som «etnisk norsk» i USA (eller «hvit amerikaner» i Norge, for den saks skyld) kontra «somalier» eller «pakistaner» i Norge. Hall er i det hele tatt lite opptatt av klasse og andre makstrukturer her.

Men Hall får godt frem at integrering som oftest betyr *assimilering*, «at vi alle kunne tilhøre én 'menneskeslekt' såfremt *dere* blir mer og mer lik oss» (s. 77). Problemet med etnisitet er kanskje ikke så mye at man ikke skal «ha» en etnisitet, men at denne tingen man kaller en stabil etnisk identitetskategori, i realiteten ikke er det, at den er en fabrikkasjon. Også etnisitet er gjenstand for en (forfalskende) naturligjøring, selv om det «i minst like stor grad som 'rase' er en diskursiv konstruksjon, en glidende signifikant» (s. 85), der tegnene som tilhører den etniske identiteten, *stadig manipuleres og lar seg manipulere*, og der tegnene blir gitt en egen kraft til innsnevring.

Samtidig, for å ivareta janusansiktets dialektikk: Etnisitet kan være noe betryggende og beskyttende å falle tilbake på, slik Hall påpeker med eksempelet afrokaribiske innvandrere til Storbritannia som på 1970-tallet søkte tilflukt i en musikktradisjon som «ikke bare hjalp

dem å overleve, men som også lærte dem å være stolte av seg selv» (s. 102). Man skal ikke kimse av slikt.

Men vi må stadig problematisere etnisitet og være urolige i møte med forflatede forestillinger om hva det vil si å inneha en etnisitet, antyder Hall. Det er også en livsfarlig sprengkraft i den politiske betoningen av *ethnos* fremfor *demos*, som sosiologen Vanessa Barker har påpekt i svensk sammenheng.⁹ Og som Hall stadig poengterer: «Identitet kan ikke være en fiksert essens i det hele tatt, som om den fantes uendret utenfor historien og kulturen» (s. 107). En identitet er ikke en essens, men en posisjon (s. 109). Identiteter opptrer i et relativt rom. «Derfor finnes det alltid en identitetspolitikk, en politikk for posisjon og posisjonalitet» (ibid.). Identitetspolitikk er altså ikke et valgfritt supplement til ordentlig politikk, noe minoriteter stadig maser om, som for å være til bry overfor en majoritetsbefolkning som aller helst bare vil la hele spørsmålet ligge og bruke tiden på noe mer nyttig: Nei, identitetspolitikk er noe som påtvinges alle mennesker *qua* mennesker-med-identitet, som dermed tilhører et relasjonelt rom der det utkjemper kamper om verdier, makt, verdighet, ressurser og legitimitet.

Samtidig finnes det et mørke i denne innsikten om identitetsrelasjonalt, som når Hall sier at enhver identitet er dømt til å formes av en «symbolsk 'annen'», en konstitutiv motpart (s. 107) – som om vi dermed er dømt til å betone forskjellighet og akseptere polariteter mellom stratifiserte grupper. Hvis man motsetter seg både assimilasjon (og det finnes det gode grunner til å gjøre, med den symbolske – og fysiske – volden assimileringsprosesser som oftest innebærer) og polarisering (kampen mellom identitære kategorier), er den eneste mulige tredjeposisjonen, slik jeg ser den, en post-identitær universalisme. Her var Hall kanskje for immanent til sin verden og en tilsynelatende fastlåst virkelighet til å kunne skue en væren der disse forskjellene blir visket bort og erstattet av andre, mer frigjørende identitetsgrunnlag. På et tidspunkt snakker Hall om karibisk identitet som sammenvevingen av tre «tilstedeværelser»: en «*présence africaine*», «*présence européenne*» og en «*présence américaine*» (s. 136). Det utelatte elementet er samtidig det aller mest selvfølgelige: en «*présence humaine*», den menneskelige tilstedeværelse. Kun store, transformative politiske og religiøse prosjekter kan tilby det transcendentale grunnlaget som trengs for å bevege seg hinsides snevre identitære partikulariteter – og disse virker Hall, i det minste i disse forelesningene, relativt uinteressert i. Det er pussig, men kanskje betegnende for en begrensning ved kulturstudierprosjektet som grunnleggende tilnærming til virkeligheten.

*

Halls forelesninger begynner på et relativt høyt abstraksjonsplan i diskusjonen av rasebegrepet før de så gradvis glir over i det mer polemiske mot siste halvdel – som om Hall etter hvert finner frem til en politisk grunntone foran sitt Ivy League-publikum. I tredje forelesning drøfter han nasjonsbegrepet. Her er det rent slående hvor mange av problemene Hall diagnostiserer som fortsatt er brennaktuelle.¹⁰ Hall kommer samtidig med små stikk til sin egen side, som når han kritiserer «den andre versjonen av fundamentalisme, nemlig 'politisk korrekthet'» (s. 125). Man fornemmer at selv om Hall nok ville støttet omveltning-

9. Vanessa Barker (2013), «Nordic Exceptionalism revisited: Explaining the paradox of a Janus-faced penal regime», *Theoretical Criminology* 17(1): 5–25. For å illustrere begreppsskillet mellom *ethnos* og *demos* kan man si at en politikk som orienterer seg ut fra behovene til «etnisk norske», vil være en *ethnos*-sentrisk politikk, men en politikk som tar «Norges befolknings» interesser på alvor, vil være mer *demos*-orientert. Det speiler skillet mellom partikularisme og universalisme, i det minste innenfor rammene av nasjonalstaten.

10. For en kritisk gjennomgang av rasisme og rasetenkning i Norge, se Frode Helland (2019), *Rasismens retorikk: Studier i norsk offentlighet*, Oslo: Pax Forlag.

gen av diverse koloniale monumenter, er han unektelig mer opptatt av dype maktstrukturer enn overfladiske symptomer.

Noen steder nærmer han seg profeti – eller er det bare at vår samtid har endt opp tilbake der den startet like etter murens fall, lik villfarne turgåere som har brukt tretti år på å gå i ring? – som når han hevder at en ny nasjonalisme er over oss, med en «defensiv gjenoppretting av etnisk absolutisme» (s. 124). «Etnisk absolutisme» er en treffende beskrivelse av den ideologien som driver frem politiske bevegelser i alt fra Putins Russland til Trumps Amerika, fra Brexit til Duterte, fra Sverigedemokraterna til Listhaug. Som en impresjonistmaler *en plein air* strekker Hall hurtig opp sitt lerret over «symptomatiske øyeblikk» i en bredere «defensiv gjenoppretting av *natio* og *ethnos*» over hele Europa (s. 125): I 1990-tallets Storbritannia observerer Hall en «*Little England-ism*» med Brussel som hovedfiende, et stadig mer selvsikkert British National Party og rasistiske gjenger som overfaller minoriteter på gaten. Men også på kontinentet aner Hall konturene av «gjenopplivingen av rasistisk politikk» i «Den europeiske festningen» (s. 124) – igjen en fremsynt beskrivelse av vår tid med den Merkel-ledede milliardavtalen med Erdogan for å stenge av Bosporos for postkoloniale flyktninger som bare ett eksempel. Denne formen for samtidsdiagnostisering beveger seg bort fra en mer tradisjonell sosiologisk empirisme, men vitner samtidig om en uvanlig skarp politisk teft, som nok er det som skal til hvis man virkelig skal begripe totaliteten av ens samtid – forbi en mer sneversynt, formalistisk sosiologi. Ingenting av det Hall sier er vel dessuten uempirisk i ordets strenge forstand. Man fornemmer at alt er basert på *empeiria*, denne «familiaritet», denne «aktivitet der erfaring blir tilegnet», for å gå tilbake til ordets opprinnelige røtter.¹¹

Forelesningene er en smule daterte med sitt opphav fra første halvdel av 1990-tallet, men paradoksalt nok samtidig mer aktuelle nå enn på mange årtier. Hall er i en viss grad begrenset av sin kulturalistiske tilnærming, som etter min mening ikke vier nok oppmerksomhet til politisk økonomi, klasse, statspolitikk og andre relevante maktdimensjoner. Men forelesninger er samtidig sjelden totaliserende: «Ei forelesning er røyndomen filtrert gjennom eit temperament», som Bernt Hagtvet har sagt.¹² Når man går til en forelesning, forventer man ikke et leksikon, men et blikk.

Et av risikomomentene ved å diskutere begreper som rase og etnisitet – som jo er sosiale fiksjoner – er at man ved å behandle dem som vitenskapelige objekter samtidig kan bidra til å sementere og befeste dem. Stuart Hall var klar over denne fallgruven. Han påpeker at forkjemperne for etnisk underordnede grupperinger ofte deltar i reproduksjonen av disse gruppekategoriene, selv om det i rettferdighetens navn jo ikke er dem som stadfester kategoriene til å begynne med. Sosiologen W.E.B. DuBois strevde med rasebegrepet på begynnelsen av 1900-tallet, forteller Hall, der han distanserte seg fra det, men også følte seg tvunget til å gjenintrodusere det som del av borgerrettighetskampen: DuBois røpte «hvor symptomatisk det er for rasediskursen [...] at de fysiske eller biologiske sporene som blir vist ut gjennom hoveddøren, har en tendens til å snike seg rundt hushjørnet og klatre tilbake inn gjennom kjøkkenvinduet» (s. 38), som Hall uttrykker det. For å fortsette den huslige metaforen: Hall gir oss tegn til at sosiologiens redskaper rent faktisk kan bidra til å rive mesterens hus. Om disse forelesningene ikke gir svaret på alt man måtte lure på hva gjelder rase, etnisitet og nasjonalisme, er de stimulerende til videre tenkning. Man huskes best, sies det, for sine spørsmål snarere enn sine svar. Hall visste å stille de rette spørsmålene.

11. «ἐμπεριρία», J. Diggle (red.), *Cambridge Greek Lexicon: Volume I, A-I*, Cambridge, Cambridge University Press, 2021, s. 478.

12. Njord V. Svendsen, «- Universitetet skal ha plass til dei som ikkje fylgjer straumen», Uniforum, 7. september 2018, <https://www.uniforum.uio.no/nyheter/2018/09/--universitetet-skal-ha-plass-til-dei-som-ikkje-fy.html>.

Likevel går Hall ikke langt nok i å skissere det jeg vil kalle en kosmopolitisk universalisme. En kosmopolitt er en person som er *politês* (borger) av *kosmos* (verden, universet), et menneske hvis *polis* (bystat) er hele dette *kosmos*. Komponisten Iannis Xenakis, som emigrerte fra Hellas av politiske årsaker og bosatte seg i Paris, ble spurt i et intervju om «hvor mye» av ham som fortsatt var gresk etter alle sine år i Frankrike. Da svarte han først at han var usikker, før han så listet opp en rekke kunstneriske inspirasjonskilder fra hele verden – japansk no-teater, javenesisk musikk: «*So you see, I am dispersed all over the earth.*»¹³ Dette er kosmopolittens holdning, som er et forsøk på å heve seg over sitt opphav. Kosmopolitten prøver å stige forbi den fastlåste, stedbundne identitet som blir påtvunget en og blir følgelig en som er «spredt over hele jorden». En kosmopolitt er *transetnisk* – eller kanskje bedre: *meta-etnisk*, «over» ren og skjær etnisitet. Det er denne meta- eller transetnisitet som fortsatt gjenstår å tenke – og praktisere.

---

13. James Harley (2002), «Iannis Xenakis in conversation: 30 May 1993», *Contemporary Music Review* 21(2–3): 11–20, s. 14.